

Analýza problémových javov v slovenskom jazyku v jazykovom prejave ukrajinských študentov

Analysis of Problematic Phenomena in the Slovak Language in the Linguistic Expression of Ukrainian Students

Slavka Oriňáková

Abstrakt: V štúdiu predkladáme výsledky prieskumu, v ktorom sa bližšie venujeme chybám vo vybraných javoch slovenskej gramatiky resp. slovtvorby. Prieskum vychádza z analýzy písomných prejavov a testov frekventantov predmetu Slovenčina pre zahraničných študentov, pričom porovnávame denných ukrajinských študentov študujúcich slovenčinu na Slovensku a účastníkov jazykovej praxe študujúcich slovenčinu v ukrajinskom prostredí.

Kľúčové slová: slovenčina ako cudzí jazyk, slovenčina pre ukrajinských študentov, analýza chýb

Key words: Slovak as a foreign language, Slovak for Ukrainian students, analysis of mistakes

Úvod

Súčasná medzinárodná situácia na východ od našich hraníc vplýva na rôzne oblasti spoločenského života aj u nás. Pre ukrajinských mladých ľudí sa Slovensko stáva atraktívnou a relatívne dostupnou voľbou pri úvahách a realizovaní svojich študijných snov či cieľov. Jedným z rozhodujúcich faktorov je nepochybne členstvo Slovenska v Európskej únii, k ďalším dôležitým faktorom patrí bezprostredné susedstvo Ukrajiny a Slovenska a genetická a typologická príbuznosť národných jazykov. Nie je teda prekvapením, že univerzity hlavne na východnom Slovensku zaznamenávajú v posledných rokoch zvýšený záujem o štúdium zo strany ukrajinských uchádzačov.

Ako uvádza J. Pekarovičová (2013, s. 30), v procese nadobúdania jazykových kompetencií v slovenskom jazyku treba zohľadňovať nasledujúce relevantné parametre: 1. typologická, genetická a areálová charakteristika cieľového a východiskového jazyka, 2. etnokultúrna a psychosociálna charakteristika študujúcich, 3. miesto a typ vzdelávacej inštitúcie, 4. charakter, zameranie a stupeň jazykového vzdelávania, 5. osobnostný profil učiteľa (lektora). Môžeme konštatovať, že vo vzťahu ukrajínčina – slovenčina ide o geneticky, typologicky blízke, príbuzné jazyky. Ukrajinským študentom ako študentom zo slovanského prostredia uľahčujú osvojovanie si slovenčiny niektoré spoločné jazykové javy:

- identické zastúpenie gramatických kategórií, ako aj podobná sústava tvarov;
- rovnaký počet pádov, podobné alebo aj totožné princípy skloňovania substantív;

- príbuzné postupy komparácie adjektív a adverbií;
- totožná sústava slovesných časov (Pekarovičová, 2013, s. 31).

Stretáva sa tu stredoeurópsky a východoeurópsky areál s geneticky príbuzným a blízky slovanským kultúrnym pozadím. Rozvíjanie sociokultúrnej a interkultúrnej kompetencie v tomto prípade nerobí vážne ťažkosti.

Viaceré univerzity ponúkajú zahraničným študentom študijné programy/odbory vedené v anglickom jazyku. Pre zahraničných študentov z ukrajinského prostredia je však prijateľnejšie absolvovať štúdium v jazyku príbuznom ich rodnému jazyku než v angličtine (s výnimkou štúdia anglistiky a amerikanistiky). Na úspešné zvládnutie štúdia je potrebná istá úroveň ovládania slovenčiny. Ukrajinskí uchádzači o štúdium na slovenských univerzitách často prichádzajú už s istými jazykovými kompetenciami v slovenskom jazyku, na úrovni od A1 po B2.

Pri príprave kurzov slovenčiny pre ukrajinských študentov zvažujeme fakt, že frekventanti sú študenti 1. ročníka, ktorí v akademickom prostredí v prvom rade vnímajú hovorený slovenský prejav na prednáškach a písaný slovenský text pri samoštúdiu. Produktívne zručnosti realizujú počas štúdia vo forme reprodukovania získaných vedomostí. Slovenský jazyk teda predstavuje prostriedok odbornej komunikácie. Komunikačné kompetencie využívajú v kontakte so zamestnancami univerzít a v súkromí.

Pri ukrajinských študentoch je dobré v rámci kurzov sústrediť pozornosť na javy, ktoré pravidelne spôsobujú problémy v jazykovom prejave tejto skupiny študentov.

Problémom pri osvojovaní slovenčiny sa javia najmä:

- odlišné pádové koncovky;
- odlišné uplatňovanie kategórie životnosti, ktorá sa v niektorých jazykoch (južnoslovanské jazyky) osobitne nevyjadruje, alebo sa vyjadruje inak ako v slovenčine (ruština, poľština);
- odlišný systém predložiek a miera ich využívania;
- rozdiely v tvorení vidových párov a ich uplatňovanie v rečovej praxi a pod. (Pekarovičová, 2013, s. 31).

1 Analýza chýb jazykového prejavu pri osvojovaní slovenčiny na Prešovskej univerzite

Na Prešovskej univerzite v Prešove sa záujem o výberový predmet Slovenčina pre zahraničných študentov stále zvyšuje. Väčšinu frekventantov tvoria práve študenti z Ukrajiny, ktorí po slovensky hovoria na úrovni od A1 po B2 a pociťujú potrebu zlepšiť svoj jazykový prejav. Na tento predmet sa hlásia študenti nefilologic-

kých odborov, študenti neslovanských aj slovanských filológií, zriedkavo študenti prekladateľstva. Predmet nie je určený slovakistom (študentom odboru slovenský jazyk a literatúra či masmediálne štúdiá). Študenti dennej formy štúdia majú k dispozícii dve hodiny týždenne, počet semestrov závisí od ich individuálneho rozhodnutia.

Analýza verbálnych a hlavne písomných prejavov, testov a cvičení umožňuje identifikovať konkrétne problémové javy v slovenskom jazyku, na ktoré môže lektor upriamiť pozornosť, a tak zefektívniť osvojovanie slovenčiny. Práve takéto práce sa stali východiskovým materiálom prieskumu aj tejto štúdie. Všimame si často opakujúce sa chyby a klasifikujeme ich podľa jednotlivých jazykových rovín. Do prieskumu sme ako špecifickú skupinu zaradili aj práce a testy ukrajinských účastníkov dvojtzáďovej jazykovej praxe, ktorými boli študenti slovakistiky a medzinárodných vzťahov Kyjevskej univerzity. Skúmali sme teda dve skupiny študentov: 1. denní študenti Prešovskej univerzity, Ukrajinci v kontakte so slovenčinou v každodennom živote, 2. študenti študujúci slovenčinu v ukrajinskom prostredí. V rámci oboch skupín zvlášť posudzujeme a navzájom porovnávame študentov, ktorí v diagnostickom teste dosiahli nad 50 %, možno ich zaradiť do úrovne B1–B2. Pre potreby tohto prieskumu ich nazývame „pokročilí“. Študentov s úspešnosťou pod 50 % označujeme ako začiatočníkov (úroveň A1–A2). Výsledky našej analýzy jazykových prejavov korešpondujú s vyššie uvedenými zisteniami Pekarovičovej:

Hlásokoslovie (fonetická a ortografická stránka jazyka)

- dlhé samohlásky – úplná absencia dlhých samohlások, ich nesprávne použitie,
- dvojhásky – pri písaní dochádza k zámene za kombináciu *j + vokál*,
- písanie *i, í/y, ý*,
- výslovnosť a písanie mäkkých konsonantov (diakritika)
- výslovnosť a písanie skupín *di, ti, ni, li, de, te, ne, le*,
- zámena *h/ch* pri písaní aj vo výslovnosti,
- prízvuk.

Tvaroslovie (morfológia)

- pádové prípony substantív aj adjektív,
- interferencia pri slovesných príponách (napr. prípona *-m* v 1. osobe plurálu, ukrajinská prípona *-ut* v 3. osobe plurálu ap.),
- predložkové väzby
- používanie tvorov pomocného slovesa *byť* napríklad v minulom čase
- používanie zvratného zámena *sa*,
- rozlišovanie a používanie vidových dvojíc sloviess,

- väzby čísloviek so substantívami.

Lexikológia

- obmedzený rozsah slovnej zásoby,
- absencia odbornej lexiky,
- tvorenie adjektív od substantív.

Syntax

- slovosled,
- postavenie zvratného zámena *sa/si* vo vete,
- postavenie tvarov *byť* vo vete,
- slovosled krátkych tvarov zámen,
- konštrukcia dlhých priradovacích aj podradovacích súvetí.

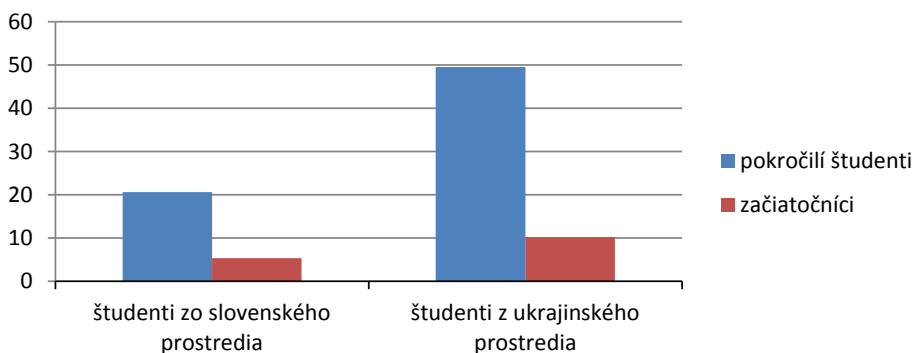
Štylistika

- opakovanie rovnakých slov, slovných spojení, konštrukcií v súvislom texte,
- používanie príliš dlhých neprehľadných súvetí,
- časté používanie častíc *a, ale, tak, takže* a i. na začiatku vety,
- problém využívať synonymiu (súvisí aj s malým rozsahom slovnej zásoby),
- používanie nespisovnej lexiky.

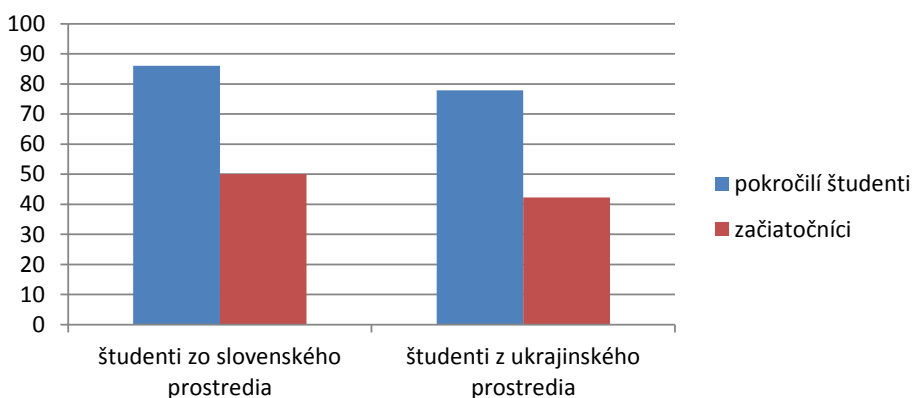
Z vyššie spomínaných javov sa v našom prieskume podrobnejšie venujeme kvantite, požívaniu predložiek, slovesným príponám, požívaniu vidových dvojíc, tvoreniu adjektív od substantív, výberu správnych opozít a vybraným príponám substantív a adjektív.

Za zaujímavé považujeme zistenia z porovnania skúmaných skupín študentov (denní študenti zo slovenského prostredia a študenti z ukrajinského prostredia). Napríklad študenti z ukrajinského prostredia dosiahli v uplatňovaní kvantity v prípade pokročilých 49,5 %, u začiatočníkov 10,2 %. Študenti z autentického, slovenského prostredia dosiahli podstatne horšie výsledky: pokročilí 20,6 %, začiatočníci 5,36 % (graf č. 1). Príklady najčastejších chýb: *nove, slovenskych, vysoke, najstaršich* ap.

Pri používaní predložiek dosiahli pokročilí študenti zo slovenského prostredia úspešnosť 86 %, začiatočníci rovných 50 %. Študenti z ukrajinského prostredia mali úspešnosť nižšiu: pokročilí 77,86 %, začiatočníci 42,27 % (graf č. 2). Možno predpokladať, že študenti študujúci na Slovensku už mali určité predložkové väzby „napočúvané“ z každodenného kontaktu so slovenčinou. Príklady chýb: *odcestujeme do Ukrajinu, z slovenskými študentmi, pôjdeme v galérie* ap.

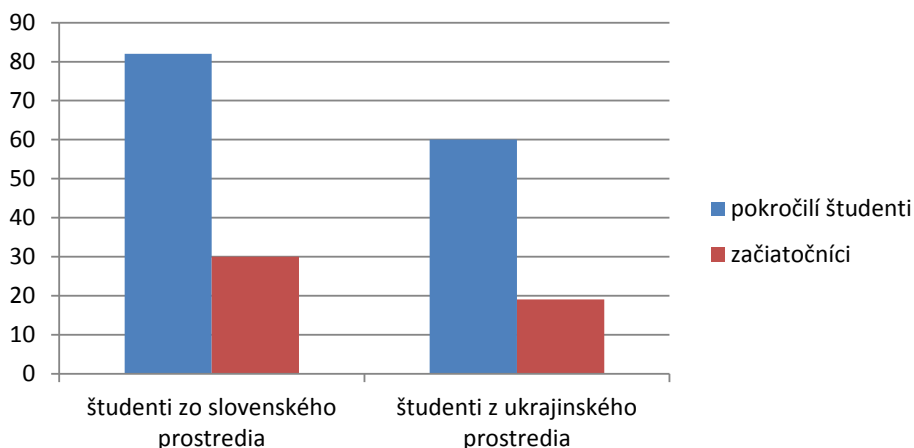
Graf 1: Uplatňovanie kvantita vokálov

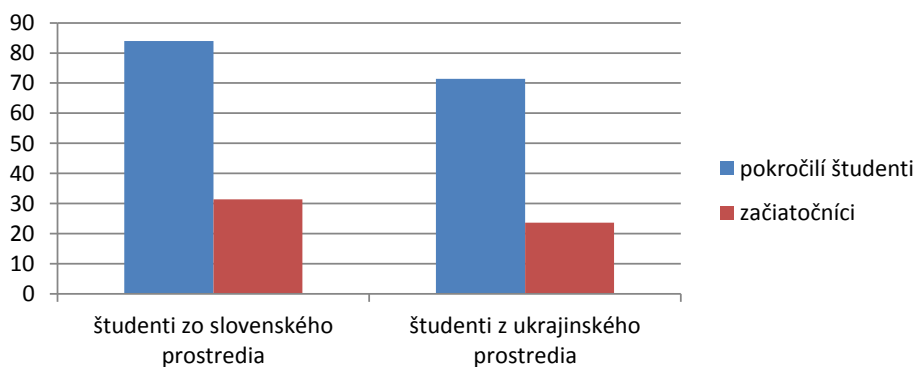
Graf 2: Správnosť používania predložiek

Tvorenie správnych slovesných tvarov robilo menšie problémy študentom zo slovenského prostredia, úspešnosť pokročilých bola v tomto prípade 82 %, začiatočníkov 30 %. Pokročilí z ukrajinského prostredia boli úspešní iba na 60 % a začiatočníci na 19,09 % (graf č. 3). Príklady chýb: škola spolupracovae, zajtra odišli, prelozy text / preložite si, my stretnim sa pred školou ap.

Aj pri identifikácii a používaní vidových dvojíc sloviessú na tom lepšie študenti zo slovenského prostredia: pokročilí 84 %, začiatočníci 31,43 %. Študenti z ukrajinského prostredia dosiahli úspešnosť u pokročilých 71,43 %, u začiatočníkov 23,64 % (graf č. 4). Príklady chýb: Študenti prečítali poviedku doma – Keď ju čítali, diskutujú o nej.

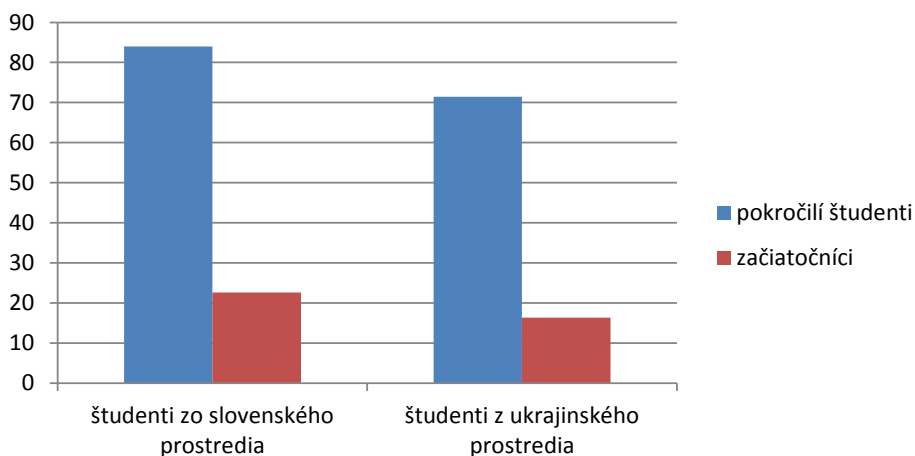
Graf 3: Správne tvorenie slovesných tvarov

Graf 4: Používanie vidových dvojíc slovies

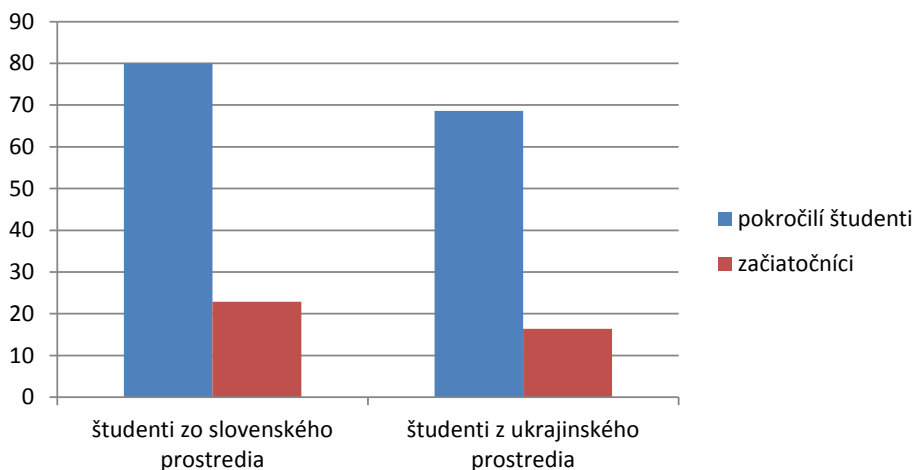
V oblasti slovotvorby, konkrétne v tvorení adjektív od substantív mali pokročilí študenti zo slovenského prostredia rovnaký výsledok – 84 %, začiatocníci tu už mali viac problémov, ich úspešnosť bola 22,64 %. Pokročilí študenti z ukrajinského prostredia tu dosiahli rovnaký výsledok ako pri vidových dvojiciach slovies – 71,43 %, začiatocníci dosiahli iba 16,36 % (graf č. 5). Príklady chýb: výrobovy program / výrobnický program, inegracijny proces ap.

Úspešnosť v úlohe venovanej slovnej zásobe využívannej štylisticky (použitie správneho antonyma) je u pokročilých študentov zo slovenského prostredia 80 %, u začiatocníkov 22,86 %. Študenti z ukrajinského prostredia však už mali výsledky

Graf 5: Tvorenie adjektív od substantív

horšie: pokročilí 68,57 %, začiatočníci 16,36 % (graf č. 6). Príklady chýb: chudobný – veselý/mastný/unavený.

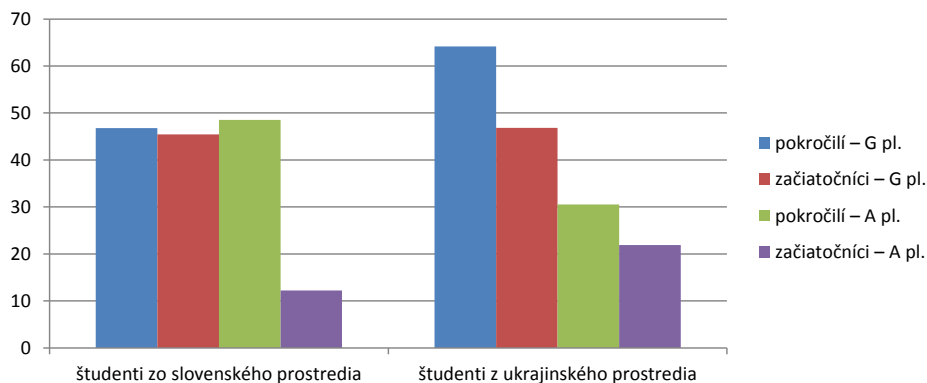
Graf 6: Štylistické využitie antoným

V oboch skúmaných skupinách začiatočníkov učiaci sa po slovensky sme sa v úlohách zameraných na slovtvorbu a štylistiku stretli s nulovou úspešnosťou. U začiatočníkov zo slovenského prostredia úlohu na slovtvorbu nevypracovalo 57 % študentov, u začiatočníkov z ukrajinského prostredia až 72,7 %. Úlo-

hu na štylistiku nevypracovalo 42,86 % začiatočníkov zo slovenského prostredia a 45,5 % začiatočníkov z ukrajinského prostredia. Domnievame sa, že dôvodom by mohli byť chýbajúce vedomosti a zručnosti v tejto oblasti.

Môžeme zhrnúť, že študenti študujúci slovenčinu v autentickom prostredí dosahujú lepšie výsledky pri používaní predložiek, správnom časovaní slovies a používaní vidových dvojíc slovies, tiež pri vybraných slovotvorných a štylistických javoch.

Pokiaľ sa však pozrieme na tvorenie vybraných pádových foriem substantív a adjektív, ukážu sa zaujímavé rozdiely. V tvorení genitívu plurálu sa u pokročilých študentov zo slovenského prostredia objavuje výsledok 46,8 %, u začiatočníkov len nepatrne nižší – 45,43 %. Študenti z ukrajinského prostredia boli úspešnejší, pokročilí zvládli tvorenie genitívu plurálu na 64,14 %, začiatočníci 46,81 %. Tvorenie akuzatívu plurálu robilo problémy všetkým skúmaným skupinám študentov. Pokročilí zo slovenského prostredia dosiahli 48,52 %, začiatočníci iba 12,2 %, pokročilí z ukrajinského prostredia 30,54 %, začiatočníci 21,9 % (graf č. 7). Príklady chýb: naučili sme sa piesni a tanci / piesnoch a tancov, mnoho zaujimave miesta ap.

Graf 7: Tvorenie vybraných pádov

2 Chyba v jazykovom vzdelávaní a význam analýzy chýb

Za chybu sa vo všeobecnosti považuje výkon žiaka, ktorý sa odlišuje od požadovaného cieľového výsledku alebo vzorového priebehu riešenia situácie. V súčasnej lingvodidaktike sa postoj voči chybe v jazykovom vzdelávaní posúva od negativistického prístupu k chápaniu chyby ako prirodzenej súčasť procesu učenia. Chyba slúži jednak pedagógovi jednak učiacemu sa, je to ukazovateľ slabých miest študentových kompetencií, odhaľuje medzery a problémy, signalizuje, čomu treba v procese učenia venovať zvýšenú pozornosť, čo treba opakovať, precvičovať.

Učiteľovou úlohou je naučiť študenta, aby sa učil aj zo svojich chýb a aby nevnímal chybu ako niečo, za čo bude určitým spôsobom potrestaný. Na oboch stranách (učiteľ – študent) je potrebné chápanie chyby ako významného zdroja poznania. Je však nevyhnutné efektívne s chybou pracovať. Práca s chybou pozostáva zo štyroch základných fáz. Prvá fáza je určená aj učiteľovi aj študentovi, ide o vyhľadanie chyby. Je žiaduce, aby chybu vedel nájsť nielen vyučujúci, ale aj sám učiaci sa. V ďalších dvoch fázach má riadiacu úlohu učiteľ: určenie typu chyby, vysvetlenie príčiny chyby. V poslednej fáze, opravenie chyby, je opäť potrebná aktivita oboch strán vyučovacieho procesu.

Hlavný význam analýzy chýb v našom prieskume spočíva v identifikácii zdrojov chýb. Vo všeobecnosti sa za najčastejší zdroj chýb pri osvojovaní si cudzieho jazyka považuje negatívny transfer, interferencia, t. j. vplyv materinského jazyka. Táto príčina chýb dominuje aj v skúmaných skupinách ukrajinských študentov.

Z ďalších zdrojov chýb možno predpokladať:

- nevhodné aplikácie lingvodidaktických poučiek, ktoré môžu pochádzať napríklad z chýbajúcich či zjednodušených vysvetlení jazykových javov, vytváranie chybných analógií;
- náročnosť niektorých gramatických kategórií a javov;
- nedostatočný nácvik naučených vedomostí;
- psychosomatické faktory: únava, stres, nesústredenosť, časová tieseň atď. (por. Hrdlička, 2012, s. 103–104).

V modernej lingvodidaktike sa kladie dôraz na kognitívny aspekt prístupu k chybe, na rozlišovanie komunikačnej závažnosti chyby aj na adekvátnu prácu s ňou. Chyba má byť nielen opravená, ale hovoriacemu má byť jasné, v čom a prečo chybu urobil (Hrdlička, 2012, s. 106). Rozbor chyby sa pre obidve strany vyučovacieho procesu, vyučujúceho aj študujúceho, stáva cennou spätnou väzbou a nenahradiateľným zdrojom relevantných informácií. K chybe teda nepristupujeme negatívne, ide predsa o prirodzený jav, ktorý je nevyhnutnou súčasťou procesu osvojovania si cudzojazyčného kódu (Hrdlička, 2012, s. 101).

Záver

Pri porovnávaní pokročilých študentov oboch skúmaných skupín zisťujeme, že najviac sa darilo pokročilým zo slovenského prostredia. Dosiahli najlepšie výsledky vo väčšine úloh (predložky, tvorenie slovesných tvarov a vidových dvojíc sloves, slovotvorba, štylistika). Pokročilí z ukrajinského prostredia boli lepší iba v dodržiavaní kvantity a tvorbe niektorých pádov. U začiatočníkov je situácia rovnaká, no rozdiely medzi skúmanými skupinami nie sú veľmi výrazné, rozdiel

s pohybuje približne medzi 6 % a 11 %, zatiaľ čo u pokročilých sú rozdiely markantnejšie (cca 11 %–30 %).

Predpokladáme, že lepšie výsledky v uplatňovaní určitých gramatických pravidiel a foriem u študentov študujúcich slovenčinu v ukrajinskom prostredí súvisia s metódami štúdia zameranými na normatívnu gramatiku jazyka, pričom kontakt s autentickým jazykom je obmedzený. Naučené gramatické formy tak títo študenti izolovane dopĺňajú spoľahlivejšie ako študenti slovenčiny zo slovenského prostredia. Študenti v slovenskom prostredí sa už zvyknú sústreďovať na zrozumiteľnosť komunikácie ako celku. Niektoré gramatické formy podvedome vyhodnocujú ako formy, ktorých nesprávne použitie či absencia nespôsobujú vážne komunikačné problémy, ich správnosť akoby ustupovala do úzadia (napr. dodržiavanie kvantity vokálov, niektoré pádové formy ap.)

Na základe nášho prieskumu konštatujeme, že študenti, ktorí si osvojovali slovenský jazyk v ukrajinskom prostredí, majú niektoré vedomosti a zručnosti v gramatike slovenčiny lepšie. Ukrajinskí študenti, ktorí sa učili slovenčinu v slovenskom prostredí síce zaostávajú v dodržiavaní niektorých gramatických noriem, no v komunikačnej oblasti sa títo študenti presadzujú intenzívnejšie.

Pri štúdiu ukrajinských študentov na slovenských univerzitách je teda dôležité viesť ich na hodinách ku gramaticky čistejšiemu jazykovému prejavu, v rovnakej miere sa venovať normatívnej gramatike aj nácviku používania prebraných gramatických javov v bežnej aj odbornej komunikácii.

Literatúra

- HRDLIČKA, M. (2012). Jazyková chyba a práce s ní v jazykovom vyučovaní. In ŠEBESTA, K., ŠKODOVÁ, S. a kol. *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec. S. 89–108.
- OHNEISER, I., SOKOLOVÁ, M. (2006). *Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami*. Kompendium určené jazykovým kurzom a na samostatné štúdium. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- PEKAROVIČOVÁ, J. (2004). *Slovenčina ako cudzí jazyk, predmet aplikovanej lingvistiky*. Bratislava: STIMUL.
- PEKAROVIČOVÁ, J. (2013). Slovenčina ako cudzí jazyk v teórii a praxi. In *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 22.–25. októbra 2013 v Bratislave. S. 28–36.
- TIBENSKÁ, E. (2013). Slovenčina pre Slovanov. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 22.–25. októbra 2013 v Bratislave*. S. 37–42.
- ZEBEGNIEVOVÁ, A., PUZDEROVÁ, A., & BAKOVÁ, B. (2007). *Hovorme po slovensky, A, slovenčina ako cudzí jazyk*. Bratislava: Univerzita Komenského ÚJOP ČĎV.

Autorka

Mgr. Slavka Oriňáková, PhD., e-mail: orinakova.slavka@centrum.sk, Ústav jazykových kompetencií Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania Prešovskej univerzity v Prešove, Slovenská republika

Vysokoškolské vzdelanie nadobudla autorka v odboroch slovenský jazyk a literatúra – latinský jazyk. Pôsobí na Ústave jazykových kompetencií CCKV PU ako odborná asistentka. Pracuje a publikuje v oblasti aplikovanej lingvistiky so zameraním na výskum latinskej morfológie, venuje sa aj didaktike odborného latinského jazyka a výučbe slovenčiny pre cudzincov.